

УДК.37.017

Т.В. Єлагіна,

аспірантка кафедри теорії та методики професійної освіти
(Харківський педуніверситет ім. Г. С. Сковороди)

РОЛЬ НАРОДНОГО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкрито актуальну суспільно-педагогічну проблему – вплив народного музичного мистецтва на формування громадянських якостей, зосереджено увагу на виховному потенціалі національного музичного фольклору.

У наш час, коли відбуваються широкі процеси становлення державності, культурно-національного відродження країни та повернення народу до своїх духовних скарбів, виховна роль народного музичного мистецтва набирає нової сили.

Провідні вітчизняні педагоги й музикознавці одноставно стверджували, що музика більше, ніж будь-який інший вид мистецтва, впливає на формування ідейних і морально-етичних почуттів, національної самосвідомості, виховання всебічно розвиненої особистості, засвоєння історії та культури свого народу.

Історично від покоління до покоління передавалися знання, ідеї, соціальний досвід, моральні цінності, норми поведінки. Вони засвоювалися і використовувалися в житті, послідовно розвиваючись, передавалися у спадок наступним поколінням. Одним із важливих засобів збереження і передачі цінних здобутків було народне музичне мистецтво.

Проблеми виховання молоді засобами народного музичного мистецтва традиційно займали значне місце в науково-педагогічних дослідженнях провідних педагогів, композиторів, фольклористів. Над розробкою ідей виховання молоді за допомогою музики працювали: М. Грінченко, В. Гошовський, А. Іваницький, Д. Кабалецький, Б. Кирдан, Ф. Колесса, О. Кошиць, М. Леонтович, М. Лисенко, І. Ляшенко, О. Правдюк, Д. Ревуцький, М. Сумцов, В. Сухомлинський, С. Шелухін та ін..

Важливого значення ролі музичного мистецтва у формуванні громадянських якостей особистості надавав видатний педагог В. Сухомлинський. Він вважав музику мовою почуттів, яка поєднує моральні, емоційні, естетичні сфери людини. На його думку, музичне виховання – це не виховання музиканта, а перш за все виховання людини. У своїй праці "Народження громадянина" В. Сухомлинський наголошував на тому, що пізнання світу почуттів неможливе без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання – основа емоційної, естетичної, моральної культури [1: 454].

У ході наукового пошуку встановлено, що народна музична творчість – це традиційне історично сформоване та сучасне народне музичне мистецтво або музичний фольклор. Термін "фольклор" уперше вжив англійський учений-археолог, спеціаліст зі стародавньої історії Уільям Томс у 1846 р. [2: 135; 3: 15]. У перекладі з англійської мови він означає "народна мудрість", "народне знання", "народна творчість". Фольклор у вузькому, філологічному значенні – один з видів народного мистецтва, у якому розкриваються образи, створені за допомогою поетичних слів.

Ознайомлення з широким колом фольклорних явищ, які упродовж століть становили суть культурного й освітнього життя українського народу, надало уявлення про традиційне народне музичне мистецтво. Навіть з появою й розвитком в Україні професійних мистецьких форм народне музичне мистецтво залишилося важливим засобом задоволення культурно-педагогічних потреб та формування громадянських якостей молодого покоління.

Аналіз першоджерел показав, що народне музичне мистецтво – це колективна творчість, яка відображала характер народу, його думки і почуття, його життя, побут, трудову діяльність, суспільну боротьбу тощо. Музична творчість мала ідейно-емоційний вплив на особистість і була важливою як для вивчення минулого, так і для формування позитивних особистісних і громадянських якостей сучасної молоді [4: 144-149]. Народна музика привертала до себе увагу педагогів, психологів, публіцистів, етнографів, громадських діячів і культпрацівників.

Народ – талановитий педагог. Він надавав формуванню громадянських якостей особистості першорядного значення. Народну музичну культуру можна назвати неписаним підручником з педагогіки, який мав значні дидактичні можливості. Вона століттями вбирала досвід, мудрість, знання, досягнення і передавала їх підростаючому поколінню. Вивчення музичної культури допомагало молоді усвідомити себе як особистість, розвивати естетичний смак, формувати здатність оцінювати події, допомагало засвоювати цінності культури народу, примножувати педагогічний досвід попередніх поколінь.

Народне музичне мистецтво – джерело знань і засіб формування національного світогляду, ціннісних орієнтацій, морально-етичних переконань особистості засобами кращих зразків народної музики. За його допомогою було можливим здійснення емоційного впливу на молодь з метою формування таких громадянських якостей особистості, як почуття патріотизму, інтернаціоналізму, національної гордості й гідності, свідомості й самосвідомості, любові до Батьківщини.

Українське музичне мистецтво включало твори, які пропагували високі моральні норми та ідеали і передавали уявлення про головні загальнолюдські цінності: знання свого родоводу, громадянський обов'язок, істори-

чну пам'ять. У ньому були втілені ідеали й прагнення народу, його думки, почуття, мрії та фантазії. Учені-дослідники (О. Воропай, О. Дей, В. Гнатюк, М. Грінченко, Ф. Колесса, М. Леонтович, М. Лисенко, Г. Нудьга, О. Правдюк та ін.) вважали, що знання музичної творчості надавало молоді можливість якнайбільше дізнатися про свій народ.

Провідні педагоги вважали, що музичне мистецтво — це вокальна (переважно пісенна), інструментальна, вокально-інструментальна і музично-танцювальна творчість народу, яка побутувала здебільшого в усній формі і передавалася за допомогою національних виконавських традицій [5: 371].

У кожен історичну епоху створювалися різножанрові твори, які були пов'язані з соціальними, економічними, географічними, психологічними особливостями, а також відображали події свого часу. Вони співіснували з творами, які виникли раніше, трансформували їх, створюючи на основі існуючих нові твори, які складали національне музичне мистецтво.

Видатний український фольклорист, музикознавець, композитор і етнограф Ф. Колесса вважав, що українська народна музика розповідала про "довговікову дорогу, яку пройшов український народ у своєму духовному розвитку, та освітлювала в історичній перспективі перехрещування культурних впливів", які залишили значний слід у народній музичній культурі [6: 19].

Окремі деталі та факти фольклору могли не відповідати історичній дійсності. Це пояснювалося багатотемними переплетеннями тем і сюжетів.

Пісні – найбільш масовий і популярний жанр музичного мистецтва. Вони не тільки супроводжували особистість протягом усього життя, а й були проявом духовного життя нації, дієвим засобом виховання підростаючого покоління й формування його громадянських якостей.

На основі зіставлення різних джерел можна визначити, що народна пісня – це найбільш поширений вокальний жанр народного музичного мистецтва, одна з найдавніших форм музично-словесної творчості. Для народної пісні характерна проста і виразна мелодія, образно-емоційний зміст, ідейне спрямування [2; 5; 7].

Народна пісня виникла на ранній стадії формування суспільства і відтоді відігравала важливу роль у житті народу. На думку видатного українського вченого О. Потебні, пісня така ж давня, як мова, була продуктом колективної праці, витвором багатьох поколінь. Саме з мови та пісні розвинулися першоелементи духовної культури, на їх основі зростала національна література, музика, філософське сприйняття світу [8: 194].

Народна пісня виникла у зв'язку з історичними умовами і була тісно пов'язана з розвитком суспільства. Завдяки цьому вона правдиво відображала історію народу. Вона розвивалася, вбираючи в себе ознаки кожної епохи, зберігаючи й поповнюючи звичаї і традиції народу. У пісні поєднувалися мудрість народу, багатотемний досвід, моральні цінності, норми поведінки. Зміни в суспільному ладі і громадському житті, історичні події сприяли створенню нових пісень.

Народні пісні охоплювали події громадянського життя, історію розвитку сім'ї, народної моралі, естетичних поглядів, педагогіку, психологію. У них розповідалося про найважливіші події суспільно-політичного життя народу, сімейні стосунки, побут, розкривались образи національних героїв, їх подвиги в боротьбі проти зовнішніх і внутрішніх ворогів. Історичні відомості трапляються в усіх пісенних пластах, але вони не були історичним документом, бо художні явища в них переважали над історичними [9].

Народні пісні мали важливе педагогічне значення тому, що допомагали здійснювати зв'язок між поколіннями, передавати досвід, виховувати в молоді прагнення до морально-етичних ідеалів. Завдяки своїй простоті і глибокому змісту народні пісні впливали на процес формування громадянських, моральних і духовних якостей особистості, почуття гордості за свою Батьківщину, піднесення національної гідності.

Завдяки невимушеному запам'ятовуванню народних пісень здійснювався виховний вплив на особистість. Огляд жанрів народних пісень показав, що їх педагогічний вплив на особистість був неперервним багатограничним процесом.

У новорічних піснях висловлювалися побажання на весь наступний рік, прославлялися працьовитість і сім'я, бо добробут залежав не тільки від достатку, а й від щастя в родині. Тому в колядках і щедрівках завжди звучали побажання родинного благополуччя:

...У дзвоники дзвоним, низько ся клоним,
Низько ся клоним, Богу ся молим:
Ой, дай нам, Боже, ... щастя й здоров'я, прибутки добрі,
Прибутки добрі і з віком довгим,
І з усім домом, і з чесним двором,
І з паніматкою, і з челядою,
І з усім чадом, і з святим людом,
Святим Божеством – Божим Рождеством [10: 59].

У жнивських піснях змальовувалися різні теми: від тяжкої праці до похвали ниви, а також величався селянин-хлібороб, який радів урожаю – основі добробуту його родини:

Ой, заспіваймо, хай дома почують,
Хай нам вечерять готують.
Утомила нас та широкая нива,
Що тепер нам і вечеря не мила.

Ой, не так нива, як високі гори,
Ой не так гори, як велике жито,
А вже ж нам спину як кілком перебито [10: 432].

У трудових і побутових піснях траплялися елементи навчання різним видам праці:

Воробчику, шпачку, шпачку,
Ци був ти в нашім садку,
Ци видів ти, як мак сіють?
– Вой вотак сіють мак. (2) [11: 74].

У історичних піснях описувалися реальні події, змальовувалися образи народних героїв, прославлялися любов до Батьківщини, героїзм, вірність, патріотизм і засуджувалися боягузтво, зрада:

Ой та не знав козак, ой та не знав Софрон, як славоньки зажити,
Гей, зібрав військо, славне запорозьке, та й пішов орду бити. (2)
Ой у неділю рано-пораненьку Софрон із ордою стявся,
А в понеділок в обідню годину сам в невольську попався (2) [12: 53-54].

Пісні про кохання давали настанови щодо морально-етичних норм міжстатевих стосунків, засуджували невірність, розкривали красу почуттів.

Гумористичні і сатиричні пісні розкривали причини життєвих вад, висміювали все те, що викликало громадський осуд, суперечило моральним нормам народу.

Видатний український фольклорист, літературознавець М. Сумцов у своїй праці "Українські співці й байкарі" посилався на статтю М. Грушевського, опубліковану 1907 р. у "Літературному Науковому Віснику", який докоряв українському суспільству "за таке його національне оспальство і лінивство": "Український народ має народну музику, мелодію може найбагатшу з усіх культурних народів, а як же безконечно мало використала українська суспільність це багатство, як мало ввела в свій ужиток з цієї скарбниці" [13: 18].

Національне музичне мистецтво – одне з цінних духовних надбань народу за його багатотисячлітню історію, за сіб збереження і передачі педагогічної інформації. Відродження, збереження і примноження його важливе для існування народу. За його допомогою здійснювався зв'язок між поколіннями, передавалися здобутки, досвід, знання, ідеали.

Вивчення та аналіз українського народного музичного мистецтва сприятиме формуванню громадянських якостей особистості, патріотичних настроїв, допоможе усвідомити свою значущість в умовах розбудови національної системи освіти й виховання молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухомлинский В. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – К., 1987. – 543 с.
2. Народные знания. Фольклор. Народное искусство. – М., 1991. – Вып. 4. – 168 с.
3. Українська Радянська Енциклопедія: у 12 т. – Т. 12. – К., 1985. – 572 с.
4. Большая Советская Энциклопедия: в 50 т. – Т. 29. – М., 1954.–632 с.
5. Музыка: Энциклопедия /Под ред. Г. В. Келдыш. – М., 2003. – 672 с.: ил.
6. Колесса Ф. Мелодії українських народних дум. – К., 1969. – 591 с.
7. Шаповалова О. Музыкальный энциклопедический словарь. – М., 2003. – 696 с.
8. Потапенко О., Кузьменко В. Шкільний словник з українознавства. –К., 1995. – 291 с.
9. Іваницький А. Українська народна творчість: Посібник для вищих та серед. учб. закладів. – К., 1990. – 336 с.: нот.
10. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – К., 1993. – 590 с.
11. Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року. – К., 1963. – 671 с.
12. Збірка народних пісень у хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого та підстаршого віку у школах народних / Упоряд. М.Лисенко. – Перевид, 1908. – К.,1994. – 96 с.
13. Сумцов М. Українські співці й байкарі. – Харків, 1910. – 19 с.

Матеріал надійшов до редакції 03.09.2004 р.

Єлагіна Т. В. Роль народного музичного мистецтва в процесі формування громадянських якостей особистості.

В данній статтє раскрыта актуальная общественно-педагогическая проблема – влияние народного музыкального искусства на формирование гражданских качеств молодежи, показан воспитательный потенциал музыкального фольклора.

Yelagina T.V. The Role of Folk Music Art in the Formation of Citizen Values of Personality.

The article focuses on the problem of folk music art influence on fostering active social position of youth and on the issue of the educational potential of music folklore.